

Nordisk Miljörättslig Tidskrift

Nordic Environmental Law Journal

2015:2

www.nordiskmiljoratt.se

Åtgärdsprogrammets funktion vid länsstyrelsernas prövningar och tillsyn av vattenverksamheter

Anna Christiernsson*

Abstract

According to the programmes of measures, established in 2009 to implement the requirements of the Water Framework Directive, the Swedish County Administrative Boards (CBAs) were obliged to review and regulate water operations to achieve a good status in Swedish waters. This study however shows that the programmes of measures have had virtually no effect on the decision-making of CBAs. The programmes have for example had no effect on the outcome of permits and other decisions on ditching operations. Moreover, few CBAs have applied for reviews of old water permits or taken other concrete measures to achieve a good status, despite the fact that a large number of water operations have never been tried under the Environmental Code. The lack of efficiency of the programmes in steering decision-making of CBAs can be explained by the legal context in which the programmes are formulated and implemented. To improve the function of the programmes of measures in steering decision-making towards a good status of Swedish waters and to fully implement EU-law, several amendments in the Swedish legislation are therefore necessary.

* Anna Christiernsson (jur. dr) är forskare vid Havsmiljöinstitutet, Göteborgs Universitet. Artikeln utgör ett delarbete inom forskningsprojektet "A System Perspectives on Environmental Quality Standards" (SPEQS), finansierat av Naturvårdsverket. Författaren tackar Gabriel Michanek (Juridiska fakulteten, Uppsala Universitet) samt anonym granskare för värdefulla kommentarer. Eventuella kvarstående felaktigheter ska dock endast tillskrivas författaren.

1. Inledning

Genom antagandet av Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG av den 23 oktober 2000 om upprättandet av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område (nedan "Ramvattendirektivet") skapades ett rättsligt ramverk för en avrinningsområdes-baserad förvaltning av vatten inom hela den Europeiska Unionen.¹ Ett av direktivens syften är att uppnå en god ytvattenstatus senast år 2015 i staternas inlandsvatten, övergångsvatten och kustvatten.² Detta syfte ska nås genom att medlemsstaterna i cykler om sex år genomför en s.k. adaptiv planering.³ En viktig del av denna adaptiva planering är fastställandet och genomförandet av åtgärdsprogram.⁴

I Sverige antogs de nu gällande åtgärdsprogrammen år 2009. Av dessa följer att markavvattning och annan vattenverksamhet i stora delar av

---

¹ För en beskrivning av direktivet, se exempelvis Ekelund Entson och Gipperth (2010). *Mot samma miljömål. Implementeringen av EU:s ramdirektiv för vatten i Skandinavien*, särskilt s. 15–28 samt Olsen Lundh (2014). Four points on point four. Implementing environmental quality standards in Sweden. *Scandinavian Studies in Law*. Volym 59, s. 319–349.

² Andra mål gäller grundvatten, skyddade områden och icke-försämring. Det finns ett antal undantag från denna övergripande målsättning, bland annat möjligheterna att förlänga tidpunkten för uppfyllandet.

³ Se mer om direktivets adaptiva planering i t.ex. Michanek och Christiernsson (2014). "Adaptive Management of EU Marine Ecosystems – About Time to Include Fishery." *Scandinavian Studies in Law*, 59, s. 206–221.

⁴ Åtgärdsprogram ska upprättas för varje avrinningsdistrikt (fem i Sverige) om det krävs för att uppfylla miljökvalitetsnormer.

landet orsakar fysiska förändringar och övergödning som motverkar uppfyllandet av målet om en god ekologisk status i ytvatten. Av denna anledning anger åtgärdsprogrammen att tillståndspliktiga vattenverksamheter som riskerar att påverka vattenmiljön ska ses över och vid behov omprövas, särskilt i områden där en god status inte uppnås, eller riskerar att inte uppnås.⁵ Ansvar för denna åtgärd ligger på länsstyrelserna.

Syftet med denna artikel är att analysera och diskutera vilken roll åtgärdsprogrammen har haft i länsstyrelsernas arbete med vattenverksamheter under perioden 2009–2014. För att uppnå detta syfte har tre olika fallstudier genomförts.

- Den första fallstudien omfattar länsstyrelsernas återrapporteringar mellan 2010 och 2014. Syftet med fallstudien är att undersöka i vilken utsträckning länsstyrelserna själva har rapporterat att de har arbetat med åtgärd 28 i åtgärdsprogrammen, som bl.a. anger att länsstyrelserna ska göra en översyn och vid behov verka för omprövning av befintliga tillståndspliktiga vattenverksamheter (*avsnitt 2.2*).
- I den andra fallstudien undersöks länsstyrelsernas tillsynsplaner. Syftet med fallstudien är att undersöka om åtgärdsprogrammen nämns som ett styrdokument för länsstyrelsernas tillsynsarbete vad gäller vattenverksamheter i tillsynsplanerna (*avsnitt 2.3*).
- I en tredje fallstudie analyseras rättstillämpning i fråga om markavvattnings i tre län. Syftet med fallstudien är att undersöka om åtgärdsprogrammen och/eller miljö kvalitetsnormer haft någon betydelse för utfallet i tillstånd- och dispensprövningar av markavvattnings eller vid tillsynen av dikesrensningar (*avsnitt 3*).

⁵ Se åtgärd 28. Denna beskrivs närmare i avsnitt 2.2.

Avslutningsvis diskuteras kortfattat förslaget till de nya åtgärdsprogrammen (*avsnitt 4*) samt behov av rättsliga förändringar för att öka åtgärdsprogrammets effektivitet i att styra mot en god status i svenska vatten (*avsnitt 5*).

2. Åtgärdsrapportering och tillsynsplaner

2.1 Bakgrund

I december 2009 beslutades om de första sexåriga åtgärdsprogrammen.⁶ Dessa gäller fram till december 2015. Åtgärdsprogrammen utgör som beskrevs ovan en del av den adaptiva vattenförvaltningen.⁷ Åtgärdsprogrammen ska innehålla de åtgärder som behövs för att miljö kvalitetsnormer ska följas. Åtgärdsprogrammets funktion med att fördela miljökrav mellan olika påverkansfaktorer är viktig, eftersom miljö kvalitetsnormer i sig inte säger något om vem eller hur den önskade miljö kvaliteten ska nås.⁸

De nu antagna programmen riktar sig till myndigheter och kommuner och åtgärdena, såväl styrmedel som fysiska åtgärder, har specificerats för kommuner samt olika nationella och regionala myndigheter, däribland länsstyrelserna.⁹ Det är med andra ord kommunerna och de

⁶ Se Vattenmyndigheten Bottenhavet (2009). *Åtgärdsprogrammet för Bottenhavets vattendistrikt 2009–2015*, Vattenmyndigheten Bottenviken (2009). *Åtgärdsprogram Bottenvikens vattendistrikt 2009–2015*, Vattenmyndigheten Norra Östersjön (2009). *Åtgärdsprogrammet för Norra Östersjöns vattendistrikt 2009–2015*, Vattenmyndigheten Södra Östersjön (2009). *Åtgärdsprogrammet för Södra Östersjöns vattendistrikt 2009–2015* och Vattenmyndigheten Västerhavet (2009). *Åtgärdsprogrammet för Västerhavet 2009–2015*.

⁷ 5 kap. 4 § 1 st. MB och 6 kap. 1 § förordning (2004:660) om förvaltning av kvaliteten på vattenmiljön (nedan "vattenförvaltningsförordningen").

⁸ För en teoretisk diskussion om rättslig operationalisering av miljö kvalitetsnormer, se Gipperth (1999). *Miljö kvalitetsnormer – En rättsvetenskaplig studie i regelteknik för operationalisering av miljömål*. Akademisk doktorsavhandling, Uppsala Universitet.

⁹ Programmen är med andra ord inte direkt bindande för enskilda och utgör förvaltningsbeslut utan myndighetsutövning mot enskilda (och behöver och kan där-

utpekade myndigheterna som ska genomföra de åtgärder som behövs enligt åtgärdsprogrammen.¹⁰ En av dessa åtgärder är åtgärd 28, som anger att länsstyrelserna ska;

”göra en översyn och vid behov verka för omprövning av befintliga tillståndspliktiga verksamheter, enligt 9 och 11 kap. miljöbalken, vilka kan ha en inverkan på vattenmiljön, särskilt i områden med vattenförekomster som inte uppnår, eller riskerar att inte uppnå, god ekologisk status eller god kemisk status”.¹¹

Länsstyrelserna ska med andra ord dels skaffa sig kunskap om vilka befintliga tillståndspliktiga vattenverksamheter som behöver omprövas, dels initiera omprövningar när det finns behov med anledning av kemisk eller ekologisk status. Den enda vägledningen åtgärdsprogrammet ger är att områden med vattenförekomster som inte uppnår eller riskerar att inte uppnå en god ekologisk eller kemisk status ska prioriteras. Ett stort antal vattenförekomster faller in under denna kategori. Åtgärden måste också genomföras inom ramen för de befogenheter länsstyrelserna har enligt gällande rätt.

Att länsstyrelserna har det operativa tillsynsansvaret för vattenverksamheter (såväl tillståndspliktiga som icke-tillståndspliktiga) följer av miljötillsynsförordningen.¹² Tillsynsinstrumentet innebär bland annat att länsstyrelserna på eget initiativ eller efter anmälan ska ”i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse”.¹³

med inte överklagas). Se diskussionerna kring detta i SOU 2005:113, *Åtgärdsprogram för miljö kvalitetsnormer*, särskilt, s. 75 och 131–144.

¹⁰ 5 kap. 8 § MB.

¹¹ Det finns ytterligare åtgärder som riktar sig till länsstyrelserna i programmen (se åtgärd 29–31).

¹² 2 kap. 29 § p. 2 MB.

¹³ 26 kap. 1 § 2 st. MB.

För att uppnå tillsynens syfte kan föreläggande och förbud användas.¹⁴ Det kan t.ex. handla om att förelägga en verksamhetsutövare att omhänderta rensmassor vid dikesrensning på ett sätt så att inte värdefulla biotoper skadas, att minimera läckage av näringsämnen vid grävning eller förbud mot fortsatt verksamhet.¹⁵ Bestämelsen är omfattande och gäller all verksamhet som omfattas av miljöbalken.¹⁶ Föreläggande eller förbud får dock inte begränsa ett beslut eller en tillståndsdom som har rättskraft enligt 24 kap. 1 § MB.¹⁷ Ett antal domar från mark- och miljööverdomstolen har klarlagt att tillsynsmyndigheten kan förelägga vattenverksamheter som bedrivs med stöd av urminnes hävd eller privilegiebrev att söka tillstånd enligt miljöbalken.¹⁸ Domarna är dock omdiskuterade och frågan har ännu inte prövats av Högsta Domstolen.¹⁹

¹⁴ 26 kap. 9 § 1 st. MB. Syftet med tillsynen är att säkerställa att miljöbalkens mål nås (26 kap. 1 § 1 st. MB).

¹⁵ Mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt i enskilda fallet får inte tillgripas. 26 kap. 9 § 2 st. MB.

¹⁶ Se t.ex. M 2893-10 (2011-02-08) (Brickegården) där Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) uttryckte att 26 kap. 9 § gäller all verksamhet som regleras i miljöbalken oavsett om den förelagda åtgärden är tillståndspliktig eller inte.

¹⁷ 26 kap. 9 § 3 st. MB. Detta gäller inte om verksamhetsutövaren bedriver verksamhet som inte omfattas av domen eller beslutet. Det finns också möjligheter att förelägga i brådskande fall om det t.ex. finns risk för allvarlig skada eller för säkerhetshöjande åtgärder vid damm, se 26 kap. 9 § 4 st. MB.

¹⁸ MÖD 2012:26, MÖD 2012:27 och MÖD 2012:28. Länsstyrelsen hade förelagt om förbud att bedriva verksamhet, vilket ansågs för ingripande. Domstolen uttryckte att länsstyrelsen istället skulle, med stöd av 26 kap. 9 § MB, förelägga verksamhetsutövaren att ansöka om tillstånd för verksamheten. Urminnes hävd och privilegiebrev kan med andra ord enligt domarna inte likställas med tillstånd enligt miljöbalken.

¹⁹ Ett flertal författare har diskuterat frågan. Se bland annat Strömberg (2014). Urminnes hävd och vattenrätten – några synpunkter. *Nordisk Miljörättslig Tidskrift*, 2014:2, s. 95–99, Olsen Lund (2013). Tvenne gånger tvenne ruttna gårdesgårdar – Om urminnes hävd och vattenkraft. *Nordisk Miljörättslig Tidskrift*, 2013:2, s. 85–108 samt Lindqvist (2013). Privilegiebrev och urminnes hävd – Vilken

I tillsynsansvaret ingår också att pröva om villkor i tillstånd till vattenverksamheter är tillräckliga eller inte.²⁰ Myndigheten ska ta upp frågan om att ändra eller upphäva villkor.²¹ Förutsättningar för när detta är möjligt finns i 24 kap. 5 §. En av grunderna för att ompröva tillstånd samt ändra eller upphäva villkor är att verksamheten med någon betydelse medverkar till att en miljökvalitetsnorm inte följs.²² Det räcker i detta fall inte med enbart en *risk* för att en miljökvalitetsnorm inte följs.²³ En omprövning får emellertid inte medföra att verksamheten inte längre kan bedrivas eller avsevärt försvåras.²⁴ I så fall måste bestämmelserna om återkallelse i 24 kap. 3 § användas, t.ex. när detta krävs för att förpliktelser som följer av Ramvattendirektivet ska kunna efterlevas, om verksamheten upphört (t.ex. övergivna markavvattningsföretag eller vattenkraftverk) eller om underhållet av en vattenanläggning har försummats allvarligt.²⁵ Länsstyrelsen ska också föra talan i ansökningsmål för att tillvarata miljöintressen och andra allmänna intressen, när så behövs.²⁶

2.2 Genomförandet av åtgärd 28

Av myndigheternas återrapportering mellan 2010 och 2013 framgår vad länsstyrelserna själva rapporterat om sitt arbete med genomförandet

av åtgärd 28.²⁷ Sammanfattningsvis kan konstateras att de flesta länsstyrelserna över åren på olika sätt arbetat med den översyn av vattenverksamheter som ska genomföras enligt åtgärd 28, men att den faktiska tillsynen och omprövningarna är begränsade. Rapporteringarna visar på en ökad omfattning av tillsynsarbetet med vattenkraftverk, dammar och regleringar under 2012. Av återrapporteringarna framgår att detta var en konsekvens av ett särskilt regleringsbrev. I praktiken sker dock endast en liten del av tillsynen på eget initiativ.²⁸ Rapporteringarna visar också att allt fler länsstyrelser börjar tillämpa ett avrinningsperspektiv i tillsynen av vattenverksamheter mot slutet av förvaltningsperioden, bland annat genom ökat samarbete mellan olika länsstyrelser. Även i detta fall fanns ett särskilt regleringsbrev om detta enligt återrapporteringarna. Resursbrist och tidskrävande juridiska processer, utan tydlig praxis och vägledning, tas upp som orsaker till att få konkreta åtgärder har genomförts under tidsperioden. Även otydlighet i ansvaret i vattenförvaltningen anses motverka genomförandet av åtgärd 28.

Det bristande genomförandet av konkreta åtgärder, t.ex. vad gäller omprövningar, som kan utläsas av myndigheternas egna rapporteringar, framgår också av andra studier. I en studie av länsstyrelsen i Värmland från 2012 framgår att endast ca 2,4 % (ca 90 av 3700) av tillståndsgivna vattenkraftverk och dammar har omprövats

---

ställning har de enligt miljöbalken? *Nordisk Miljörettslig Tidskrift*, 2013:1, s. 39–50.

²⁰ 26 kap. 1 § 2 st. och 26 kap. 2 § 2 st. MB. Vad som är tillräckligt ska bedömas med utgångspunkt i miljöbalkens mål och allmänna hänsynsregler, se prop. 2001/02:65, s. 85.

²¹ 26 kap. 2 § 2 st. MB.

²² 24 kap. 5 § p. 2 MB.

²³ Denna samt övriga grunder kan användas innan tio år förflutit. När tio år förflutit behövs ingen av de specifika grunderna vara uppfyllda (se p. 1).

²⁴ 24 kap. 5 § 5 st. MB. Det finns också en begränsning i hur stor förlust en vattenverksamhetsutövare ska tåla. Som huvudregel ligger denna på 5 procent.

²⁵ 24 kap. 3 § MB, se punkterna 5, 7 och 8.

²⁶ 22 kap 6 § MB.

---

²⁷ Det finns ingen återrapportering för 2014.

²⁸ I mailkonversation med handläggare på länsstyrelsen i Kalmar framgår t.ex. att länsstyrelsen i Kalmar i dagsläget inte har någon planerad egeninitierad tillsyn. Se även Sportfiskarna (2013). *Undersökning av tillsyn av vattenverksamheter*. Rapport 2013:01. Studien visar att 11 av 16 länsstyrelser till största del arbetar med inkommande anmälningar och 4 av 16 enbart med inkommande anmälningar.

med hänsyn till fisk- och naturvård.²⁹ Flest omprövningar skedde under perioden mellan 1996 och 2005, d.v.s. långt innan åtgärdsprogrammen trädde ikraft. I vattenverksamhetsutredningens senaste betänkande anges att Kammarkollegiet utför merparten av de omprövningar som sker (i genomsnitt 4,5 tillstånd per år).³⁰ Kammarkollegiet har inget utpekat ansvar för omprövningar i åtgärdsprogrammen.

Sammantaget visar återrapporteringen att det finns ett stort behov av tillsyn och omprövningar och att det finns mycket kvar att göra. Återrapporteringarna talar för att översynen av vattenverksamheter är en konsekvens av åtgärdsprogrammen. När det däremot gäller konkreta åtgärder visar återrapporteringen att det är en rad andra faktorer som får betydelse för genomförandet, inte minst resurstillgång, instruktioner samt regleringsbrev. Det faktum att Kammarkollegiet, som inte har något utpekat ansvar enligt åtgärdsprogrammen att ompröva vattenverksamheter, är mest aktiv i att initiera omprövningar visar också att andra faktorer än åtgärdsprogrammen i sig (hittills) haft större inverkan på myndigheternas arbete. Slutsatsen om åtgärdsprogrammets begränsade funktion är emellertid inte oväntad givet programmets vaga utformning och bristen på vägledning, i kombination med att länsstyrelserna uppfattar ansvarsfördelningen som otydlig, de juridiska prövningarna som komplexa och resurserna som är alltför knappa.³¹

---

²⁹ Se Länsstyrelsen Värmland (2012), *Omprövning av vattendomar – Möjlig indikator för miljömålet Levande sjöar och vattendrag*, 2012:13. De flesta omprövningarna har genomförts inom Västerhavets vattendistrikt.

³⁰ Mellan 2007 och 2011 ansökte Kammarkollegiet om omprövning i 22 ärenden. Se SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 270.

³¹ Se kommissionens kritik av Sveriges åtgärdsprogram i bl.a. Kommissionen (2012). *Rapport från Kommissionen till Europaparlamentet och Rådet om genomförandet av ramdirektivet för vatten (2000/60/EG). Förvaltningsplaner för avrinningsdistrikten*. KOM(2012) 670 final samt Kommissio-

2.3 Tillsynsplaner

Ytterligare ett sätt analysera åtgärdsprogrammets betydelse för länsstyrelsernas tillsynsarbete är att undersöka i vilken utsträckning åtgärdsprogrammen nämns som viktiga styrdokument i länsstyrelsernas tillsynsplaner för arbetet med vattenverksamheter. Av denna anledning har tillsynsplanerna för Östergötlands län (2014–2016), Västmanlands län (2015–2017), Västra Götalands län (2014–2016) och Jönköpings län (2015–2017) granskats.³²

Sammanfattningsvis kan konstateras att åtgärdsprogrammen endast utgör ett av många styrande (eller vägledande) dokument som nämns i de granskade tillsynsplanerna. I en av planerna nämns programmen inte alls,³³ i andra fall nämns bara det aktuella åtgärdsprogrammet och/eller de åtgärder för vilka länsstyrelserna ansvarar för utan några förtydliganden.³⁴ Åtgärdsprogrammen nämns oftare och mer utförligt i samband med miljöfarlig verksamhet än i samband med vattenverksamheter.³⁵

3. Markavvattning

3.1 Bakgrund

Markavvattning, däribland olika former av diken, är en vattenverksamhet som kan påverka vattenkvaliteten negativt. I Sverige har markavvattningen under de senaste 100 åren varit omfattande, vilket har lett till att viktiga ekolo-

---

sionen (2015). *Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet och Rådet. Ramdirektivet för vatten och översvämningdirektivet: åtgärder för att nå "god status" för EU:s vatten och minska översvämningens riskerna*. KOM(2015) 120 final.

³² Urvalet har avgränsats till de tillsynsplaner som har hittats via länsstyrelsernas websidor under hösten 2015.

³³ Detta gäller Östergötlands läns tillsynsplan. Här nämns endast miljökvalitetsnormer i samband med miljöfarlig verksamhet som påverkar normer för vatten som riskerar att inte följas. Tillsyn av utsläpp ska prioriteras enligt planen.

³⁴ Se t.ex. Västmanlands och Västra Götalands läns tillsynsplaner.

³⁵ Se t.ex. i Jönköpings läns tillsynsplan.

giska och vattenhushållande funktioner försämrats eller helt försvunnit, inte minst genom att våtmarker minskat kraftigt.³⁶ Markavvattnings, men också, som huvudregel icke tillståndspliktiga dikesrensningar, kan t.ex. leda till en ökad transport av näringsämnen, att olika djur- och växtarters reproduktionsplatser förstörs eller att vandringshinder för fisk- och andra vattenlevande arter uppstår. Effekten kvarstår normalt under mycket lång tid. Markavvattnings kan med andra ord leda till och förvärra problem med bland annat övergödning och fysiska förändringar och därmed hindra eller försvåra att olika miljömål och miljö kvalitetsnormer nås, däribland normer om en god ekologisk status. Markavvattnings är därmed en av de vattenverksamheter som faller in under åtgärd 28 i åtgärdsprogrammen.³⁷

3.2 Reglerna om tillstånds- och dispensprövning av markavvattnings

Enligt miljöbalken avses med markavvattnings en åtgärd med syfte att varaktigt öka markens lämplighet för ett visst ändamål.³⁸ Dikning för att öka produktiviteten inom jord- eller skogsbruket är

ett exempel.³⁹ När en åtgärd är att betrakta som markavvattnings i miljöbalkens mening krävs alltid tillstånd.⁴⁰ Ansökan om tillstånd till markavvattnings prövas av länsstyrelsen,⁴¹ som också har det operativa tillsynsansvaret för markavvattnings.⁴² Undantagsregeln om att tillstånd inte behövs om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas, gäller inte markavvattnings.⁴³

Regeringen får även förbjuda tillståndspliktiga markavvattnings "i områden där det är särskilt angeläget att våtmarkerna bevaras".⁴⁴ Så har också skett i vissa delar av landet (detta gäller bland annat i södra och mellersta Sverige). I dessa fall måste dispens sökas hos länsstyrelsen, som endast får meddelas om "särskilda skäl" föreligger.⁴⁵ Enligt förarbetena ska dispensen utnyttjas restriktivt och bedömning av vad som utgör särskilda skäl ska ske mot bakgrund av intresset att bevara de återstående våtmarkerna inom det aktuella området.⁴⁶ Om länsstyrelsen beviljar dispens, ska tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken sökas.⁴⁷ Med anledning av markavvattnings-

³⁶ Se mer om bakgrund, motiv samt miljöpåverkan av markavvattnings i t.ex. SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 319–321 samt 335–338, Naturvårdsverket (2009), *Markavvattnings och rensning. En handbok för tillämpning av bestämmelserna i 11 kapitlet miljöbalken* (Handbok 2009:5), s. 51–52 och Naturvårdsverket (2012), *Steg på vägen – Fördjupad utvärdering av miljömålen 2012*, s. 387.

³⁷ I åtgärdsprogrammen från 2009 nämns markavvattnings och dikning som ett problem när det gäller både övergödning och fysiska förändringar. Se *Åtgärdsprogrammet för Norra Östersjöns vattendistrikt* (s. 15 och 46), *Södra Östersjöns vattendistrikt* (s. 25, 34 och 38–39), *Åtgärdsprogram Bottenvikens vattendistrikt* (s. 22 och 38–39), *Åtgärdsprogrammet för Bottenhavets vattendistrikt* (s. 43) och *Åtgärdsprogrammet för Västerhavets vattendistrikt* (s. 42).

³⁸ 11 kap. 2 § 4 p. MB. I Naturvårdsverkets handbok (2009) föreslås vilka typer av åtgärder som bör och inte betraktas som markavvattnings enligt miljöbalken (s. 12–13).

³⁹ Enligt SOU 2009:24 *Vattenverksamhet*, är dikningar inom jord- och skogsbruket vanligast (s. 126).

⁴⁰ 11 kap. 13 § MB. För täckdikning med dräneringsrör som har en största diameter av 300 millimeter krävs dock endast tillstånd om det är sannolikt att allmänna eller enskilda intressen skadas genom verksamheten enligt 2 st. Tillståndsplikten omfattar inte s.k. skyddsdikningar inom skogsbruket. Samråd kan dock krävas och även dikesrensningar inom skogsmark som kan påverka fiske omfattas av anmälningsplikten i miljöbalken (se nedan).

⁴¹ 11 kap. 9b § MB. Ansökan om tillstånd till markavvattnings prövas av länsstyrelsen, om den inte skall prövas av mark- och miljödomstolen enligt 7 kap. 19 eller 20 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

⁴² 2 kap. 29 § p. 2 MB (se avsnitt 2). Naturvårdsverket har tillsynsvägledningsansvaret för markavvattnings enligt 3 kap. 2 och 5 §§ miljö tillsynsförordningen.

⁴³ 11 kap. 12 § 2 st. MB.

⁴⁴ 11 kap. 14 § MB.

⁴⁵ 11 kap. 14 § MB.

⁴⁶ Prop. 1997/98:45, s. 136.

⁴⁷ 11 kap. 14 § 3 st. MB.

ens negativa miljöpåverkan är med andra ord idag markavvattnings tillståndspliktig eller som huvudregel förbjuden. Ett stort antal diken har dock aldrig prövats enligt miljöbalkens regler.⁴⁸

Från tillståndsplikten är dock dikesrensningar undantagna, så länge som rensningar sker för att "bibehålla vattnets djup eller läge eller omedelbart återställa ett vattendrag som har vikit sig från sitt förra läge eller som på något annat sätt har förändrat sitt lopp",⁴⁹ trots att rensning kan få långtgående effekter på miljön.⁵⁰ En fråga som uppstår är därför vilket djup och läge som ska utgöra det tillåtliga, utan att tillstånd krävs. I en dom från mark- och miljödomstolen anger domstolen att bedömningen ska utgå från vad som var den senaste *lagliga* nivån.⁵¹ Om ett tillstånd anger ett visst djup och läge men rensning sedan inneburit en laglig fördjupning (som inte krävde tillstånd) är det den senare (djupare) nivån som utgör den till vilken rensning kan ske utan att tillståndsplikten aktualiseras. Om rensningen kan leda till skada på fisket,⁵² i diket eller nedströms, ska en anmälan om de planerade arbetena göras till länsstyrelsen innan arbetena påbörjas.⁵³

---

⁴⁸ SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 321.

⁴⁹ 11 kap. 15 § 1 st. MB. Bestämmelsen härstammar från 2 kap. 36 § ÄVL och 4 kap. 3 § VL.

⁵⁰ Rensningar kan t.ex. leda till grumling av vatten (även efter rensningen), att hårdbottnar som är viktiga för bottenfauna och fisk grävs bort och att den naturliga variationen av livsmiljöer minskar i diket. Ytterligare negativa effekter kan uppstå om rensningen också innebär att skuggande träd och buskar i strandkanten tas bort. Se t.ex. Naturvårdsverket (2004), *Miljöhänsyn vid dikesrensningar*, s. 1.

⁵¹ Se mark- och miljödomstolens mål M 857-08, 2008-10-06.

⁵² Med fiske avses såväl fiske i enskilt som allmänt vatten samt fritidsfiske som yrkesmässigt fiske. Prop. 1997/98:45, del 2, s. 138.

⁵³ 11 kap. 15 § 3 st. MB. Anmälningsskyldigheten gäller även vid utförandet av de underhållsåtgärder man är skyldig att genomföra. Sep prop. 1981/82:130, s. 432ff.

Länsstyrelsen kan då förelägga om försiktighetsmått.⁵⁴

Om ett s.k. "nytt naturtillstånd" inträtt kan tillstånd för rensningen ändå behövas.⁵⁵ Ett nytt naturtillstånd kan inträda om lång tid förflutit mellan rensningarna och flora och fauna förändrats i diket eller det område diket avvattnar.⁵⁶ Av rättspraxis följer att ett nytt naturtillstånd som huvudregel innebär att det krävs tillstånd för markavvattnings när anläggningen *inte* har tillståndsprövats. I sådana fall kan också länsstyrelsen förelägga om förbud mot rensningen för att skydda det nya naturtillståndet. Däremot har rätten att rensa ansetts kvarstå trots att ett nytt naturtillstånd har uppträtt om anläggningen är tillståndsprövad, så länge som rätten inte har återkallats eller kan anses ha förfallit.⁵⁷

---

⁵⁴ Se ovan. Länsstyrelsen ger också ut råd för dikesrensningar.

⁵⁵ I förarbetena till miljöbalken anges att om en förändring har fått bestående karaktär krävs normalt tillstånd för rensningen, om inte annat följer av 12 §. Se prop. 1997/98:45, del 2, s. 137.

⁵⁶ I förarbetena förs en diskussion om hur lång tid som får ha förflutit mellan rensningarna utan att ett tillstånd behöver inhämtas. Se dock not 58.

⁵⁷ I MÖD 2007:32 prövades en anmälan av rensning av ett sänkningsföretag som ville utföra underhållsrensning av en å för att förbättra vattenavledningsförmågan hos de närliggande markerna. Sänkningsföretaget hade tillstånd enligt 1879 års lag om dikning och annan avledning av vatten och tillståndet var därmed att jämställa med ett tillstånd enligt miljöbalken (se 5 § miljöbalkens promulgationslag). Länsstyrelsen menade att ett nytt naturtillstånd hade inträtt och att sänkningsföretaget var övergivet (det hade inte skett några rensningar under 80 år) och förbjöd rensningen. Miljödomstolen bedömde i likhet med länsstyrelsen att mot bakgrund av den långa tidsperioden utan rensningsarbeten att ett nytt naturtillstånd hade inträtt och att tillstånd därför krävdes. Miljööverdomstolen uttalade emellertid att den omständigheten att lång tid förflutit utan att rensningsarbeten förekommit *inte ensamt* är avgörande för frågan om företaget ska anses övergivet. Även behovet av rensning måste vägas in liksom hur lång tid som förflutit sedan sådant behov uppstått. Domstolen resonerade också kring rättskraften och uttryckte att 24 kap. 1 § MB (som också omfattar markavvattnings) innebär att en dom eller ett beslut som avser tillstånd till en verksamhet och som vunnit laga kraft gäller mot alla,

Även andra regler än 11 kap. miljöbalken kan bli tillämpliga, här ges några exempel. Det krävs t.ex. dispens om det finns fridlysta arter i diket eller i vattendraget (exempelvis tjockskaliga målarmusslor) eller skyddade biotoper.⁵⁸ Ett öppet dike utgör vidare en s.k. A-biotop som ska skyddas enligt 7 kap. 11 § 1 st. p. 1 miljöbalken.⁵⁹ Länsstyrelsen får meddela dispens om särskilda skäl föreligger.⁶⁰ Särskilda regler kan gälla inom skyddade områden och tillstånd kan behövas enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken om dikesrensningen på ett betydande sätt, ensamt eller tillsammans med andra verksamheter, kan påverka ett Natura 2000-område. Dessutom kan verksamheten utgöra miljöfarlig verksamhet.⁶¹

3.3 Rättstillämpningen

3.3.1 Inledning

I det följande sammanfattas resultatet av fallstudierna som har omfattat tillstånds- och dispensprövningar av markavvattning samt anmäl-

ningar och samråd om dikesrensningar.⁶² Syftet har alltså varit att granska om besluten nämner åtgärdsprogrammen och/eller miljö kvalitetsnormer och om dessa i så fall har påverkat beslutsfattandet. Analysen har avgränsats till markavvattning som sker för jordbruksändamål (t.ex. för att omvandla skogsmark till åkermark eller för att höja produktivitet på befintlig jordbruksmark) och till tre län, nämligen Gotland, Östergötland och Norrbotten under tidsperioden 2010 till 2014.⁶³ Även anmälningar och samråd om rensningar under denna tidsperiod har inkluderats.⁶⁴ Innan resultaten beskrivs närmare ges en bakgrundsbeskrivning för respektive län.⁶⁵

3.3.2 Gotlands län

Få vattendrag eller kustvatten uppnår en god ekologisk status. För sjöar är situationen dock bättre.⁶⁶ Många av vattendragen är kraftigt modifierade genom utdikningen. Fysiska förändringar i form av rätning och kanalisering av vattendrag samt förändringar i vattenflöden är omfattande. Under senare tid har underhållsarbeten av diken och kanaler ökat kraftigt. Dikning och rensning utgör med andra ord ett omfattande miljöproblem på Gotland, inte minst genom läckage av

---

”om inte tillståndet inskränkts genom föreskrifter för särskilda skyddsområden eller återkallats eller ändrats efter ansökan hos miljödomstol”. Tillståndet till sänkingsföretaget hade inte återkallats eller omprövats. Domstolen menade därför att tillståndsplikt för rensningar endast kunde aktualiseras om tillståndet enligt allmänna rättsgrundsatser kan anses ha förfallit på grund av att sänkingsföretaget sedan länge är övergivet och att detta är en förutsättning för att länsstyrelserna ska kunna förbjuda rensningen. Då miljödomstolen inte hade prövat frågan om sänkingsföretaget skulle betraktas som övergivet återförvisades målet till miljödomstolen.

⁵⁸ Se 7 kap. 11 § och 8 kap. MB samt artskyddsförordning (2007:845).

⁵⁹ Se förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m., 5 § samt bilaga 1, p. 5. Det är med andra ord frågan om ett generellt skydd som inte kräver något utpekande i det särskilda fallet.

⁶⁰ 7 kap. 11 § 2 st.

⁶¹ Grävning kan leda till utsläpp och förorening som omfattas av 9 kap. 1 § MB. Därutöver finns vissa regler kring markavvattning i lag (1999:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. Se t.ex. om hantering av rensningsmassor i 2 kap. 6 §.

---

⁶² Se även Sjö Dahl (2012). *Hur miljö kvalitetsnormer och åtgärdsprogram tillämpas i handläggningen av markavvattningsärenden*. Examensarbete vid Juridiska Fakulteten, Uppsala Universitet. Uppsatsen visar att miljö kvalitetsnormer och åtgärdsprogram inte haft någon betydelse i prövningar av markavvattning i de granskade länen.

⁶³ I de fall det inte framgår av beslutet om åtgärden sker för jordbruksändamål har ärendena inkluderats.

⁶⁴ Ärendena har tagits fram, kopierats och skickats av arkivarierna på respektive länsstyrelse.

⁶⁵ Informationen är hämtat från Naturvårdsverkets miljömålportal om inte annat anges. Se <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/Regionala/?eqo=7&t=Lan> (2015-09-27).

⁶⁶ För en detaljerad information om olika vattenföremasters status och miljöproblem, se VISS (vatteninformationssystem Sverige), <http://www.viss.lansstyrelsen.se/>.

näringsämnen och fysiska förändringar. Gotland är också ett län med stor åkerareal och det enda länet i Sverige där åkerarealen ökat efter 1990.

Inom hela Gotland råder markavvattningsförbud.⁶⁷ Detta innebär att såväl dispens som tillstånd krävs för nya markavvattningar. Dispensen ska som beskrivits tidigare utnyttjas restriktivt och bedömning ske mot bakgrund av intresset att bevara de återstående våtmarkerna inom det aktuella området.⁶⁸ Trots det har alla granskade ansökningar om dispenser och tillstånd beviljats förutom i ett fall då begärda kompletteringar inte inkommit (ärendet avskrevs).⁶⁹

Inget av de granskade besluten nämner vattenförvaltningens åtgärdsprogram eller miljö kvalitetsnormer. Det finns inget i besluten som tyder på att åtgärdsprogrammen har haft någon inverkan på besluten. Det finns inte heller något som tyder på att miljö kvalitetsnormer tas i beaktande. Besluten nämner inte ens om och hur olika vattenförekomster och miljö kvalitetsnormer kan komma att beröras av markavvattningarna och inte heller vilken status eventuella närliggande vattenförekomsten har. I endast ett av de granskade besluten anges att åtgärden inte kommer "att leda till några förändringar i vattensituationen upp- eller nedströms". I ett beslut gällande breddning av ett dike för att återställa markens lämplighet för jordbruksändamål,⁷⁰ ställdes villkor om försiktighetsåtgärder med syfte att minska transporten av näringsämnen och minska erosion, d.v.s. att minska den nega-

tiva påverkan på vattenmiljön.⁷¹ Miljö kvalitetsnormer och åtgärdsprogram nämns dock inte heller i detta beslut.

Besluten berör oftast enbart frågan om "högre naturvärden" på området eller runt omkring.⁷² Naturreservat nämns exempelvis och villkor ställs upp i vissa beslut för att inte skada värden i närliggande naturreservat. Villkoren handlar framför allt om djup, bredd och längd, hur grävningssmassor ska hanteras och att arbetet ska avbrytas om fornlämning påträffas.⁷³

3.3.3 Östergötlands län

En majoritet (90 procent) av länets vattenförekomster uppnår inte en god ekologisk status. De största miljöproblemen är fysisk påverkan, miljögifter och övergödning. I länet har en kartläggning av 80 mil vattendrag visat att över 40 mil är kraftigt påverkade genom omgrävning eller rensning. Många våtmarker har försvunnit under senare århundraden till följd av omfattande markavvattning.

Inom hela Östergötland råder markavvattningsförbud.⁷⁴ Även här krävs därför såväl dispens som tillstånd för nya markavvattningar och att dispensen ska nyttjas restriktivt. De granskade besluten avser dikesrensningar (anmälningar, samråd, tillsyn),⁷⁵ vilka så länge de inte går längre

---

⁶⁷ 4 § förordning (1998:1388) om vattenverksamhet m.m.

⁶⁸ Markavvattningen ska som sagt i princip sakna betydelse från naturskyddssynpunkt. Prop. 1997/98:45, s. 136.

⁶⁹ I det fall som avskrevs hade komplettering avseende information krävts om bl.a. djup och bredd på ansökta diken samt uppgifter om befintliga diken och deras djup och bredd. Vilka ärenden som har granskats framgår av referenslistan.

⁷⁰ Åtgärden bedömdes dock inte utgöra markavvattning eftersom syftet varit att återställa.

⁷¹ Enligt föreläggandet skulle breddningen ske genom ett s.k. tvåstegsdike. Grävningen skulle också ske när vattenflödet är lågt för att minska transporten av sediment. Diket fick dock inte fördjupas (eftersom detta bedömdes påverka naturvärden i ett naturreservat uppströms negativt).

⁷² Se om höga naturvärden i Naturvårdsverket (2009), s. 39.

⁷³ Med tanke på att en stor del av markavvattningsbesluten som har granskats avser markavvattning nära kusten och en stor del av Gotlands kustvatten inte uppnår en god ekologisk status kan man i alla fall ställa sig frågan om en bedömning av markavvattningens påverkan på kustvattnet inte borde ingå i besluten.

⁷⁴ 4 § förordning (1998:1388) om vattenverksamhet m.m.

⁷⁵ Vilka ärenden som har granskats framgår av referenslistan.

än ursprungligt djup och läge som huvudregel inte kräver tillstånd enligt 11 kap. 13 § miljöbalken.⁷⁶

De granskade besluten innehåller avsnitt som berör naturmiljön. Här tas t.ex. förekomsten av våtmarker, betade strandängar, häckande fåglar, förekomsten av fisk och fridlysta arter (t.ex. musslor) upp. Olika områdesskydd, t.ex. naturreservat, Natura 2000-områden och biotopskyddsområden, nämns också. Många olika naturvärden beaktas därmed i ärendena.

Däremot nämns aldrig åtgärdsprogram eller miljökvalitetsnormer, trots att vissa av besluten gäller markavvattning som sker vid eller nära vattenförekomster där statusen har klassificerats som otillfredsställande eller måttlig. I flera fall tas emellertid grumling upp som ett problem till följd av dikesrensning och upplysningar eller föreläggande om försiktighetsmått anger ofta att rensning ska inriktas till en period med låga vattenflöden och att rensning ska påbörjas uppströms. Andra upplysningar gäller bland annat försiktighet med slänter och hantering av massorna. I ett beslut angavs också att grävningen ska stoppas vid kraftig nederbörd som ökar vattenmängden i bäcken väsentligt, eftersom detta riskerar att öka transporten av slam.

3.3.4 Norrbottens län

I Norrbotten har cirka 60 procent av vattenförekomsterna minst god ekologisk status, vilket är en relativt hög andel ur ett nationellt perspektiv. Fysiska förändringar utgör dock ett stort problem i länet. Sådana orsakas av bland annat dikningar, brist på skyddande kantzoner och vandringshinder. Dikningar och dikesrensning men också gamla övergivna diken orsakar även läckage av näringsämnen och skador på våtmarker.

⁷⁶ Se också ovan om vad som gäller om nytt naturtillstånd inträtt.

I Norrbotten råder inte markavvattningsförbud generellt inom hela länet, däremot inom vissa områden.⁷⁷ De granskade besluten gäller prövningar av tillstånd till markavvattning.⁷⁸ I ett av besluten beviljades inte tillstånd, eftersom påverkan på ett vattendrag där miljökvalitetsnormen god ekologisk status inte var uppfylld (bland annat p.g.a. morfologiska förändringar), bedömdes bli för stor med de skyddsåtgärder verksamhetsutövaren föreslagit.⁷⁹ Efter ny ansökan med ytterligare förslag angående försiktighetsåtgärder mot grumling och sedimenttransport beviljas tillståndet. I ett annat ärende beviljas tillstånd, bland annat efter en bedömning av länsstyrelsen att verksamheten inte medverkar till att en miljökvalitetsnorm överträds. Däremot nämns inte åtgärdsprogrammen i något av besluten.

3.3.5 Sammanfattande kommentarer

Trots att en stor andel av de granskade länens vattenförekomster inte uppnår en god status och problemen med övergödning och fysiska förändringar, inte minst på grund av dikning, är omfattande, har majoriteten av de granskade markavvattningsbesluten beviljats. Inget av de granskade besluten i de tre länen nämner heller åtgärdsprogrammen. I Norrbotten beaktas emellertid miljökvalitetsnormer, vilket inte gäller de två övriga länen (eller det framgår i vart fall inte av besluten).

Däremot finns i en stor del av besluten upplysningar och/eller villkor som avser grumling och läckage av näringsämnen. Sådana upplys-

⁷⁷ Se 4 c § p. 5 förordningen om vattenverksamhet m.m.

⁷⁸ Vilka ärenden som har granskats framgår av referenslistan.

⁷⁹ Av beslutet framgår att markavvattningen kommer att ytterligare påverka morfologiska kvalitetsfaktorer i det aktuella vattendraget. De skyddsåtgärder som föreslås ansågs inte vara tillräckliga för att fånga upp finkornigt sediment. Även risk för försurning till följd av friläggandet av sulfidhaltiga sediment togs upp.

ningar och villkor kopplas dock aldrig till aktuell vattenstatus och miljökvalitetsnormer, inte ens i de fall det tydligt framgår att t.ex. utlopp av ett visst dike sker i en vattenförekomst med måttlig eller otillfredsställande ekologisk status, t.ex. p.g.a. för höga näringsämnen. Det är alltså oklart om villkoren syftar till att minimera negativa effekter på vattenkvaliteten i sig eller om syftet snarare är att minska negativ påverkan på de arter (t.ex. fisk och musslor) som lever i vattendraget.

Det kan naturligtvis vara så att länsstyrelserna i de andra två länen har bedömt att inga miljökvalitetsnormer kan komma att påverkas av markavvattningen i de granskade besluten och att detta ingår i bedömningen av "naturvärden" eller i "miljöpåverkan". Att varken miljökvalitetsnormer eller åtgärdsprogram nämns, att en majoritet av besluten inte ens anger om det finns några risker för negativ påverkan på vattenförekomster uppströms eller nedströms eller hur statusen i närliggande vattenförekomster ser ut, tyder dock snarare på att de inte har betydelse för beslutsfattandet. Besluten anger inte ens att någon miljökvalitetsnorm *inte* berörs.

Studien visar vidare att få anmälningar om dikesrensningar och ansökningar om samråd har gjorts samt att det finns få tillsynsärenden under den granskade tidsperioden i två av länen (Gotland och Norrbotten).⁸⁰ Samtidigt sker förmodligen omfattande dikesrensningar inom bland annat jordbruks- och skogsbrukslandskap även i dessa län som kan ha negativ påverkan på vattenkvaliteten (och andra naturvärden).⁸¹

---

⁸⁰ I Norrbotten fanns inga anmälningar av dikesrensningar överhuvudtaget. Däremot fanns tillsynsärenden om att lägga igen olagliga diken. Uppgifter från arkivarie Anna Lindblom vid länsstyrelsen i Norrbotten den 19 september 2014 och den 9 oktober 2015.

⁸¹ Det har uppskattats att ca 6 000 km diken bara i jordbruksmark rensas varje år i Sverige. Se Naturvårdsverket (2004).

Ändamålsenligheten i att dikesrensningar är undantagna från tillståndsplikten kan därför diskuteras. Bland annat innebär detta undantag att viktig information inte inkommer till länsstyrelserna men också en risk för att villkoren för undantagen överträds, något som kan vara svårt att visa i efterhand (inte minst eftersom ett stort antal markavvattningar saknar tillstånd där tillåtet djup och bredd har dokumenterats).⁸² Undantaget innebär med andra ord en risk att nödvändiga försiktighetsmått i många fall inte kommer att föreskrivas samt att ansökningar om tillstånd och ev. dispens uteblir trots att åtgärden är att betrakta som markavvattning som kräver tillstånd och ev. dispens.⁸³ En anmälningsplikt gällande all dikesrensning skulle åtminstone innebära en ökad kunskap hos länsstyrelserna om de dikesrensningar som faktiskt sker och därmed en betydligt större möjlighet att meddela nödvändiga förelägganden om försiktighetsmått. En anmälningsplikt för rensning föreslås också i vattenverksamhetsutredningen.⁸⁴

Ett annat alternativ för att minska miljöbelastningen av såväl markavvattning som dikesrensningar är att utfärda generella föreskrifter. Att införa generella föreskrifter för rensningar

---

⁸² I en studie från länsstyrelsen i Skåne hade 92 procent av alla kontrollerade dikesrensningar (37 dikesföretag) överträtt vad som var tillåtet vad gäller djup och läge på diket. En sammanfattning av studien av Länsstyrelsen kan hittas här: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/miljo-och-klimat/verksamheter-med-miljopaverkan/verksamheter/Sammanfattning%20tillsyn%20dikningsf%C3%B6retag%202013-03-16.pdf> (2014-05-26). Studier visar också att kunskapen om dikesrensningars miljöeffekter är mycket bristfällig.

⁸³ Därutöver kan diskuteras hur skyldigheten att underhålla vattenanläggningar så att allmänna eller enskilda intressen inte skadas skulle kunna utformas när det gäller grävda diken. En sådan skyldighet kan innebära att rensningar sker rutinmässigt och inte enbart när så verkligen behövs och därmed orsaka större skador på miljön än nödvändigt.

⁸⁴ Se SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 431–437. Därutöver föreslås också en definition av rensning.

föreslås även i vattenverksamhetsutredningen.⁸⁵ Motivet till förslaget är att omprövningar utifrån dagens miljökrav på det stora antalet markavvattningar och antal markägare som berörs skulle innebära en oerhört stor arbetsbörda.⁸⁶ Enligt utredningen skulle generella föreskrifter kunna gälla utsläppskrav, t.ex. vad gäller kväve och fosfor, krav på dokumentation av ursprungligt djup och läge samt åtgärder som ska vidtas för att minska den negativa effekten på miljön. Utredningen gör dock inte någon närmare analys utan föreslår att Naturvårdsverket, i samråd med Havs- och vattenmyndigheten, Jordbruksverket och Skogsstyrelsen, ska bedöma om det är möjligt att fastställa generellt tillämpbara föreskrifter om försiktighetsmått vid rensning och om så, utarbeta förslag till föreskrifter.⁸⁷

Denna studie bekräftar att en utredning och förändrade regler behövs, särskilt vad gäller hur genomförandet av åtgärdsprogrammen och miljökvalitetsnormer ska säkerställas vid dikesrensningar men också vid provningar av tillståndspliktiga markavvattningar. I detta arbete bör även en översyn och uppdatering av Naturvårdsverkets handbok om markavvattning och dikesrensningar ingå.

Givet att markavvattning är en verksamhet som, bland annat enligt åtgärdsprogrammen, påverkar vattenförekomster negativt, och tillkomsten av nydikningar samt rensningar utan tillräckliga villkor kan komma att förvärpa den redan otillfredsställande ekologiska statusen i länen, är det anmärkningsvärt att åtgärdsprogram inte alls nämns och att miljökvalitetsnormer endast nämns och beaktas i ett av länen. Om

de beviljade besluten om markavvattning innebär att den ekologiska statusen försämras gör sig Sverige skyldig till fördragsbrott genom att meddela tillstånd utan tillräckliga villkor för att förhindra försämringen om så är möjligt. Enligt domstolen utgör artikel 4(1)(a)(i och ii) rättsligt bindande skyldigheter för medlemsstaterna att dels skydda, förbättra och återställa alla ytvattenförekomster (om inte något av undantagen är tillämpliga) dels förebygga varje försämring och att skyldigheterna måste iakttas i samband med godkännandet av enskilda projekt.⁸⁸ Detta följer av såväl en bokstavstolkning av artikel 4(1)(a) som av en ändamålsenlig tolkning. Domstolen anger vidare att skyldigheten att förebygga försämring gäller varje kvalitetsfaktor (i direktivets bilaga V), även om denna försämring inte leder till en försämring av klassificeringen av ytvattenförekomsten som helhet.⁸⁹ Om en vattenverksamhet innebär att miljökvalitetsnormen god status inte uppnås ska med andra ord inte tillstånd meddelas.⁹⁰ Om vattnet är i lägsta klass räcker det med att en parameter försämras.⁹¹

⁸⁸ C-461/13, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland eV mot Bundesrepublik Deutschland* (förhandsavgörande), p. 31 och 33.

⁸⁹ C-461/13, p. 65. Domstolen argumenterar med andra ord mot den s.k. "statusklassteorin", vilken innebär att försämring av statusen inträder först om ytvattenförekomstens status hamnar i en lägre klass och för "status quo-teorin" som innebär att varje försämring även inom en klass är en försämring rättsligt sett. För en utförlig analys av domen, se Michanek (2015). Tillstånd får inte ges om aktuell ytvattenstatus försämras eller om uppnåendet av god ytvattenstatus äventyras. Analys av EU-domstolens förhandsavgörande C-461/13. *JP miljönät* (artikel i tryck).

⁹⁰ Se domstolens uttalande i målet ovan om att strukturen hos de kategorier av undantag som föreskrivits i Ramvattendirektivet talar för att de inte enbart innehåller principiella skyldigheter utan också omfattar enskilda projekt (se p. 47).

⁹¹ Se ovan nämnda dom samt analys av denna i Michanek (2015).

⁸⁵ Se SOU 2009:42, *Vattenverksamhet*, s. 250–251 samt SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 440–442.

⁸⁶ Se SOU 2009:42, *Vattenverksamhet*, s. 250–251.

⁸⁷ Se SOU 2009:42, *Vattenverksamhet*, s. 250–251 samt SOU 2014:35, *I vått och torrt – förslag till ändrade vattenrättsliga regler*, s. 440–442.

4. Förslag till nya åtgärdsprogram

Nyligen har förslag till nya åtgärdsprogram lagts fram av vattenmyndigheterna.⁹² De nya programmen utgör emellertid fortfarande fem i stort sett identiska dokument utan något tydligt avrinningsperspektiv i åtgärderna. Åtgärd 28 har överförts utan någon större förändring (se åtgärd 1 för länsstyrelserna i förslaget till nya program).⁹³ En skillnad är att åtgärden delats in i två delar (a och b) med syfte att underlätta uppföljningen. De kommer med andra ord, om programmen antas, att ge lika lite vägledning som de nu gällande programmen i detta avseende.

Den viktigaste skillnaden mellan de nu gällande och förslaget till de nya programmen finns enligt min mening i bilagorna till programmen. I dessa bilagor har områdesspecifika åtgärder för ett stort antal åtgärdsområden föreslagits. Åtgärdsområdena är många och kan omfatta såväl flera kommuner som län. I stor utsträckning sammanfaller de med Sveriges huvudavrinningsområden, men detta är inte alltid fallet.⁹⁴ Förslagen om åtgärdsområdesspecifika åtgärder innebär att graden av precision är betydligt högre än tidigare. I vissa åtgärdsområden pekas till exempel åtgärder för att komma tillrätta med problem avseende markavvattning och dikes-

rensningar ut, medan det i andra områden är fokus på vandringshinder till följd av vattenkraft. Förslag på åtgärder kan t.ex. vara biotopvård av uträtade och rensade diken.

Även om myndigheter och kommuner har möjlighet att vidta andra åtgärder än de som har specificerats i åtgärdsområdesbilagorna, om det finns uppgifter som visar att andra åtgärder är mer kostnadseffektiva, ger den ökade precisionen en betydligt större vägledning än de nu gällande programmen. Detta främjar genomförandet men också uppföljningen av åtgärdernas mål- och kostnadseffektivitet. Dock kvarstår problematiken med bristande resurser och komplexa juridiska prövningar (åtminstone till dess att vattenverksamhetsutredningens förslag genomförs). Dessutom finns inte någon överprövningsmyndighet som vid passivitet kan tvinga länsstyrelser (eller andra myndigheter och kommuner) att genomföra de åtgärder som har formulerats i programmen. Det saknas också krav på att fysiska planer, t.ex. detaljplaner, som strider mot åtgärdsprogram ska överprövas. Förutom själva utformningen av åtgärdsprogrammen är det därför som nämnts tidigare viktigt att genomföra ett flertal förändringar i regelverket kring vattenverksamheter.

5. Diskussion

För att genomföra Ramvattendirektivets syfte att uppnå en god vattenstatus ska medlemsstaterna utforma och genomföra åtgärdsprogram. De första åtgärdsprogrammen i Sverige trädde ikraft 2009. Trots detta uppnås inte en god status i en majoritet av landets vattenförekomster. En förklaring till detta kan vara ett bristande genomförande av de åtgärder som har fastställts i programmen.

Den här studien har visat att det konkreta genomförandet under den första förvaltningsperioden av åtgärd 28 är bristfälligt. Få omprövningar av vattenverksamheter har exempelvis

---

⁹² Programmen har dock överlämnats av Vattenmyndigheterna för överprövning av regeringen i enlighet med 6 kap. 4 § vattenförvaltningsförordningen. I skrivandes stund har inget beslut angående programmen tagits av regeringen.

⁹³ Se Vattenmyndigheten Bottenhavet (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Bottenhavets vattendistrikt 2015–2021*, Vattenmyndigheten Bottenviken (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Bottenvikens vattendistrikt 2015–2021*, Vattenmyndigheten Norra Östersjön (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Norra Östersjöns vattendistrikt 2015–2021*, Vattenmyndigheten Södra Östersjön (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Södra Östersjöns vattendistrikt 2015–2021* och Vattenmyndigheten Västerhavet (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Västerhavets vattendistrikt 2015–2021*.

⁹⁴ Det framgår inte av programmen på vilka grunder åtgärdsområden har bestämts.

genomförts och den egeninitierade operativa tillsynen utgör endast en liten del av myndighetens tillsynsarbete med vattenverksamheter. Av de tillsynsplaner som har granskats framgår att åtgärdsprogrammen endast utgör ett av många styrande dokument och att det ofta endast sker en upprepning av vad som redan framgår av åtgärdsprogrammen utan någon konkretisering utifrån regionala förhållanden. Fallstudien om markavvattningsbeslut visar också att åtgärdsprogrammen inte haft någon styrande effekt på länsstyrelsernas arbete med markavvattning, trots att markavvattning och dikesrensningar kan påverka vattenkvaliteten negativt på flera olika sätt och också har identifierats som ett omfattande problem i åtgärdsprogrammen. I de fall vattenförvaltningen nämns i besluten om markavvattning i ett av länen handlar det om miljökvalitetsnormer och inte åtgärdsprogrammen i sig.

Resultaten är emellertid inte förvånande. Åtgärdsprogrammen är för det första vagt utformade. Åtgärd 28 anger i stort sett endast vad som redan omfattas av länsstyrelsernas ansvarsområde, utan någon närmare vägledning om hur länsstyrelserna ska prioritera i sitt arbete med undantag att vattenförekomster som inte uppnår en god status ska prioriteras. Eftersom ett stort antal vattenförekomster inte uppnår en god status ger detta dock lite vägledning. Inte ens på avrinningsområdesnivå finns någon vägledning då åtgärden är densamma i alla fem program, trots att syftet med att utforma ett åtgärdsprogram för varje avrinningsdistrikt är att skapa en grund för avrinningsområdes-baserad vattenförvaltning. Vagt formulerade åtgärder innebär en risk att genomförandet blir beroende av subjektiva faktorer, såsom länsstyrelsernas finansiella resurser, omfattningen av andra ansvarsuppgifter eller enskilda handläggares drivkrafter.

När det gäller markavvattning saknas också annan tydlig nationell styrning och vägledning

(både i förarbeten, praxis och i handböcker) som säkerställer att hänsyn till miljökvalitetsnormer och åtgärdsprogram tas vid olika beslut om markavvattning och dikesrensningar. Detta syns också tydligt i besluten där normalt sett endast "högre naturvärden" nämns. Traditionella skyddsinstrument som områdesskydd och artskydd tas ofta upp, men sällan miljökvalitetsnormer och aldrig åtgärdsprogrammen i sig. En länsstyrelse uttryckte till och med explicit att höga naturvärden, men *inte miljökvalitetsnormer*, prioriteras i arbetet med genomförandet av åtgärd 28, trots att syftet med åtgärdsprogram är just att genomföra miljökvalitetsnormer.

Åtgärdsprogrammen har också antagits i en befintlig rättslig kontext som på flera olika sätt motverkar ett effektivt genomförande av åtgärderna. Dels handlar det om den nivå åtgärdsprogrammen antas på och det otraditionella angreppssättet att en regional myndighet styr nationella eller andra regionala myndigheter. Dels handlar det om att vattenförvaltningen har införts i en redan befintlig rättslig kontext som inte har anpassats tillräckligt efter de nya miljökraven. Detta gäller inte minst reglerna om att ansöka och bedriva omprövningsmål av vattenverksamheter som saknar moderna tillstånd, men också t.ex. undantaget från tillståndsplikten för dikesrensningar. Undantagen innebär en risk att dikesrensningar sker utan att länsstyrelsen får kunskap om detta, något som försvårar tillsynen och möjligheten att förelägga verksamhetsutövare om nödvändiga försiktighetsåtgärder eller förbud. Det bör därför, såsom också föreslagits i vattenverksamhetsutredningen, övervägas om anmälningsplikt bör införas för dikesrensningar. Därutöver bör övervägas om rensningar men också andra delar av åtgärdsprogrammen istället bör regleras med generellt tillämpliga föreskrifter.

Mot ett effektivt genomförande av åtgärder och uppnående av en god status verkar också dagens formulering av 2 kap. 7 §. Eftersom mer

långtgående krav än vad som är rimligt (enligt 2 kap. 7 § 1 st.) inte kan ställas för andra normer än s.k. gränsvärdesnormer (p. 1-normer) (enligt 2 kap. 7 § 2 st.) kan med andra ord verksamheter tillåtas även om verksamheten medverkar till att en god ekologisk status inte uppnås. Kraven ska vara rimliga enligt 1 st. Av EU-domstolens dom C-467/13 följer dock att detta inte är en korrekt implementering av Ramvattendirektivet. Enligt EU-domstolen utgör som sagt artikel 4 i Ramvattendirektivet en rättsligt bindande skyldighet som måste iaktas även i samband med godkännandet av enskilda projekt, såsom vid tillståndsprövning av markavvattning. Bedömningen av om en försämring har skett kräver vidare inte enligt domstolen att ytvattenförekomstens status sänks. Det räcker nämligen med att en kvalitetsfaktor, eller en parameter om vattnet är i lägsta klass, påverkas negativt för att skyldigheten att förhindra försämringen ska uppstå. För att EU-rätten ska efterlevas krävs därför en ändring av de svenska reglerna. Domen bör dock få betydelse för den svenska rättstillämpningen även innan en sådan lagändring träder ikraft, antingen genom direkt effekt eller en direktivkonform tolkning.⁹⁵

Därutöver kan ändamålsenligheten i formuleringen i 2 kap. 7 § 3 st. p. 1, givet åtgärdsprogrammets utformning diskuteras. Tillstånd eller dispens kan t.ex. meddelas även om verksamheten eller åtgärden på ett inte obetydligt sätt medverkar till att en miljökvalitetsnorm (p. 1 norm) inte följs, om verksamheten eller åtgärden "är förenlig med ett åtgärdsprogram som har fastställts för att följa normen". En verksamhet kan således tillåtas även om den medför en

icke obetydlig försämring för miljön och trots de begränsningar som finns att i efterhand ändra tillståndsvillkor eller återkalla rättskraftiga tillstånd.⁹⁶ Givet detta samt programmets vaga utformning och bristen på rättsliga funktioner som säkerställer att åtgärderna i programmen faktiskt genomförs bör denna regel antingen tas bort, ändras eller tolkas restriktivt. Annars finns risk att miljökvalitetsnormer förlorar sin funktion och att EU-rätten inte efterlevs.

Såsom har diskuterats tidigare i både utredningar och i den juridiska doktrinen bör även övervägas om åtgärdsprogrammen, eller vissa delar av dessa, bör utformas som (överklagbara) förvaltningsbeslut som är direkt bindande för enskilda.⁹⁷ Program som är direkt bindande för enskilda skulle kunna minska den långa och tidskrävande implementeringskedjan. När programmen är direkt bindande för enskilda kan också mer konkreta åtgärder formuleras, vilket i sin tur kan bidra till att åtgärderna blir lättare att följa upp. Att kunna följa upp åtgärder är nödvändigt om vattenförvaltningen på lång sikt ska bli mål- och kostnadseffektiv. De nya förslagna programmen utgör ett viktigt steg i denna riktning. Inte heller de nya åtgärdsprogrammen är dock bindande för enskilda.

Sist kan också nämnas att en tydligare ansvarsfördelning mellan myndigheter är önskvärd. En tydlig ansvarsfördelning minskar risken för att en åtgärd hamnar "mellan stolarna". Det bör också införas tydliga kopplingar mellan miljöbalken och relevanta sektorslagstiftningar som innebär att beslut också enligt annan lagstiftning (t.ex. plan- och bygglagen eller skogsvårdslagen) är förenliga med åtgärdsprogrammen. Därutöver bör också ett överprövningsansvar införas. Ett sådant ansvar skulle exempelvis

---

⁹⁵ Detta diskuteras mer utförligt i Michanek (2015), avsnitt 6. Michanek menar att försämringsförbudet, efter preciseringen av dess innebörd genom domen, är ovillkorlig och tillräckligt tydlig och precis för att ha direkt effekt. Om så inte är fallet bör domen ändå få genomslag i svensk rätt genom fördragsenlig tolkning.

⁹⁶ För en mer utförlig beskrivning samt kritik av regeln, se Michanek och Zetterberg (2012), s. 166–167.

⁹⁷ Se t.ex. SOU 2005:113, *Åtgärdsprogram för miljökvalitetsnormer*.

kunna innebära att myndigheten kontinuerligt är skyldig att granska och överpröva beslutens förenlighet med åtgärdsprogrammen, men också en möjlighet att tvinga passiva myndigheter eller kommuner att vidta de åtgärder som har formulerats i programmen.⁹⁸

Sammantaget visar denna studie att det finns ett antal brister i den nationella lagstiftningen som orsakar ett genomförandeunderskott. Dessa brister måste åtgärdas om en god status ska uppnås och Sveriges förpliktelser enligt EU:s Ramvattendirektiv efterlevs.

Referenser

Ekelund Entson och Gipperth (2010). *Mot samma miljömål. Implementeringen av EU:s ram-direktiv för vatten i Skandinavien*. Juridiska institutionens skriftserie. Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet.

Gipperth (1999). *Miljö kvalitetsnormer – En rättsvetenskaplig studie i regelteknik för operationalisering av miljömål*. Akademisk doktorsavhandling, Uppsala Universitet.

Kommissionen (2012). *Rapport från Kommissionen till Europaparlamentet och Rådet om genomförandet av ramdirektivet för vatten (2000/60/EG). Förvaltningsplaner för avrinningsdistrikten*. KOM(2012) 670 final. Bryssel den 14.11.2012.

Kommissionen (2015). *Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet och Rådet. Ramdirektivet för vatten och översvämningsdirektivet: åtgärder för att nå "god status" för EU:s vatten och minska översvämningsriskerna*. KOM(2015) 120 final. Bryssel den 9.3.2015.

Lindqvist (2013). Privilegiebrev och urminnes hävd – Vilken ställning har de enligt miljöbalken? *Nordisk Miljörettslig Tidskrift*, 2013:1, s. 39–50.

Länsstyrelsen Värmland (2012). *Omprövning av vattendomar – Möjlig indikator för miljömålet Levande sjöar och vattendrag*, 2012:13.

Länsstyrelsernas vatteninformationssystem i Sverige (VISS). URL: <http://www.viss.lansstyrelsen.se/> (2015-09-03).

Michanek (2015). Tillstånd får inte ges om aktuell ytvattenstatus försämras eller om uppnåendet av god ytvattenstatus äventyras. *Analys av EU-domstolens förhandsavgörande C-461/13. JP miljönät* (artikel i tryck).

Michanek och Christiernsson (2014). "Adaptive Management of EU Marine Ecosystems – About Time to Include Fishery." *Scandinavian Studies in Law*, 59, s. 206–221.

Michanek och Zetterberg (2012). *Den svenska miljörätten*, tredje upplagan. Uppsala: Iustus Förlag

Naturvårdsverket (2004). *Miljöhänsyn vid dikesrensningar*.

Naturvårdsverket (2009). *Markavvattning och rensning. En handbok för tillämpning av bestämmelserna i 11 kapitlet miljöbalken* (Handbok 2009:5).

Naturvårdsverket (2012). *Steg på vägen – Fördjupad utvärdering av miljömålen 2012*.

Naturvårdsverkets miljömålportal (2015). URL: <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/Regionala/?eqo=7&t=Lan> (2015-09-27).

Olsen Lundh (2014). Four points on point four. Implementing environmental quality standards in Sweden. *Scandinavian Studies in Law*, 59, s. 319–349.

Olsen Lund (2013). Tvenne gånger tvenne ruttna gärdesgårdar – Om urminnes hävd och vattenkraft. *Nordisk Miljörettslig Tidskrift*, 2013:2, s. 85–108.

Sjödahl (2012). *Hur miljö kvalitetsnormer och åtgärdsprogram tillämpas i handläggningen av markavvattningsärenden*. Examensuppsats. Juridiska Fakulteten. Uppsala Universitet.

Sportfiskarna (2013). *Undersökning av tillsyn av vattenverksamheter*. Rapport 2013:01.

Strömberg (2014). Urminnes hävd och vattenrätten – några synpunkter ... *Nordisk Miljörettslig Tidskrift*, 2014:2, s. 95–99.

⁹⁸ Jämför exempelvis med möjligheter för länsstyrelser att överpröva fysiska planer och strandskyddsbeslut.

Vattenmyndigheten Bottenhavet (2009). *Åtgärdsprogrammet för Bottenhavets vattendistrikt 2009–2015.*

Vattenmyndigheten Bottenhavet (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Bottenhavets vattendistrikt 2015–2021.*

Vattenmyndigheten Bottenviken (2009). *Åtgärdsprogram Bottenvikens vattendistrikt 2009–2015.*

Vattenmyndigheten Bottenviken (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Bottenvikens vattendistrikt 2015–2021.*

Vattenmyndigheten Norra Östersjön (2009). *Åtgärdsprogrammet för Norra Östersjöns vattendistrikt 2009–2015.*

Vattenmyndigheten Norra Östersjön (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Norra Östersjöns vattendistrikt 2015–2021.*

Vattenmyndigheten Södra Östersjön (2009). *Åtgärdsprogrammet för Södra Östersjöns vattendistrikt 2009–2015.*

Vattenmyndigheten Södra Östersjön (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Södra Östersjöns vattendistrikt 2015–2021.*

Vattenmyndigheten Västerhavet (2009). *Åtgärdsprogrammet för Västerhavets vattendistrikt 2009–2015.*

Vattenmyndigheten Västerhavet (2015). *Förslag på åtgärdsprogrammet för Västerhavets vattendistrikt 2015–2021.*

Länsstyrelsebeslut

Gotlands län

531-2894-11 (2011-11-17) Dispens
531-2894-11 (2011-11-17) Tillstånd
531-2128-11 (2011-12-15) Dispens och tillstånd
531-785-12 (2012-04-19) Anmälan
531-2287-12 (2012-09-12) Dispens och tillstånd
531-3204-12 (2012-11-26) Dispens
531-3204-12 (2012-11-26) Tillstånd
531-1925-12 (2013-03-20) Dispens
531-1925-12 (2013-03-20) Tillstånd
531-1538-13 (2013-07-08) Dispens biotopskydd
och tillstånd
535-3317-13 (2014-07-08) Yttrande

Norrbottens län

531-6229-12 (2011-10-09) Tillstånd
531-8574-11 (2011-12-01) Tillstånd
531-8978-12 (2012-09-25) Tillstånd
531-7284-13 (2013-10-29) Tillstånd
531-13152-13 (2013-11-28) Tillstånd

Östergötlands län

525-8948-11 (2012-01-13) Samråd
535-4773-10 (2012-04-03) Tillsyn
525-1648-12 (2012-05-08) Anmälan
525-9814-11 (2012-01-19) Samråd
525-2867-13 (2013-03-28) Anmälan
525-5944-13 (2013-08-14) Samråd
535-7924-14 (2014-07-31) Anmälan